

Köpeczi Béla tanulmánykötete a jó áttekintések minden erényével rendelkezik. Széles szellemi és irodalmi látóhatár jellemzi, adatokban gazdag (s ezeknek egy része levéltári munka eredménye), széleskörű bibliográfiával vezeti tovább az olvasó érdeklődését. Érdeme az is, hogy magyar érdekű tanulmányai mindig a hazai történelem és irodalom nemzetközi összefüggései között jelennek meg. Nem illik egy ilyen viszonylag kis könyvön névmutatót számonkérni, ez a kötet mégis megérdemelte volna. (Szépirodalmi, 1977.)

BÁN IMRE

Juhász Géza: CSOKONAI-TANULMÁNYOK

Juhász Izabella gondozásában jelent meg Juhász Géza poszthumusz *Csokonai-tanulmányok* kötete az Akadémiai kiadónál. A könyv a kiváló tudósak, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem egykori professzorának közel húsz éves Csokonai kutatásairól ad összefoglaló képet. Az összegző igény ellenére is – jóllehet Juhász Géza 1965-ben azt írta Klaniczay Tibornak: „összeszedtem idők folyamán megjelent, továbbá néhány majdnem kész tanulmányomat . . . Láthatod majd, hogy e . . . cikkek átfogják Csokonai egész pályáját, s igyeksznek elfogadható választ adni fejlődésére” – a cím helyesen informál, mert az olvasó cikkgyűjteményt és nem sok, lazán illeszkedő szeletből összeálló monográfiát tart a kezében. A munka *jellegét* azért fontos hangsúlyoznunk, mert az egyes cikkek között olykor jelentős az átfedés, amin azonban a lépcsőzetesen épülő, monografikus mű lehetőségét elvetve, az utólagos sajtó alá rendezést mérlegelve, nem ütközhetünk meg.

A szerző *konceptiója* egyértelmű. A Juhász Géza kutatásaiból előrajzolódó Csokonai forradalmi indulatú költő, korának leghaladóbb elméivel egyszinten mozgó ember, aki ugyan – mint a tanulmányíró mondja *Csokonai „forradalmi kitél”-ja* című írásában – esetleg „egyedül is fölhatolhatott a politikai tisztánlátásnak arra a fokára, ahova legtudatosabb forradalmár kortársai együtt érkeztek fel”, még valószínűbb azonban, hogy radiális meggyőződéséhez „valamilyen közösséghez tartozás tudatából meríthetett erőt.”

A dolgozatok túlnyomó többségében központi kérdés: a kronológia. Ahogy Szuromi Lajos utószavában írja: „Juhász Géza filológiai lelkiismeretességgel látott munkához, szenvedélyes bűvárlásainak eredménye az lett, hogy elfogadható rendet teremtett ott, ahol az induláskor szinte minden reménytelen volt.” Nem felesleges talán emlékeztetnünk itt

sem, hogy az 1956-os, Vargha Balázs gondozásában megjelent *Összes Versei* óta a Csokonaival foglalkozó irodalmárok ma is lényegében Juhász Géza időrendje alapján dolgoznak.

A könyv beosztása szerint két nagy egységből áll, logikusan azonban inkább háromból. Első része egy *Fejlődésrajz* alcímű portré, amely lényegében anticipálja a tanulmányok gondolatmenetének főbb pontjait. A második rész a *Műhelytanulmányok* felírást viseli. Ez a szerző által tervezett, de már úgy látszik meg nem valósított monográfia „II. Megformálás fejezete helyett” ezen a címen tömöríti „az azonos témát feldolgozó, részben publikált írások”-at. Végül szerkezetileg nem jelölve e tanulmánysor utolsó darabjából nő ki egy megint összefoglaló rész, amely Csokonai címjegyzékeit veszi számba.

A *Fejlődésrajz*ból külön is kiemeljük a *Polgári környezet* című fejezetet, amely nagy bizonyító erővel, igen ékesszólóan foglalja össze Juhász Géza nézeteit a kor Debrecenéről. E fejtegetések nagy múltú, sokra hivatott és reményeiből sokat be is váltó várost láttatnak velünk, melynek a Martinovicsék bukása utáni hanyatló korszakát élesen elhatárolja a szerző az azt előző idők progresszív felívelő periódusától. Ez a Debrecen-tabló azt példázza, hogyan segíthet az egészséges lokálpatriotizmus tudományos koncepció kialakításában is.

A második rész, melynek gyakran „szüniultán” tanulmányai a kötet öt-hatodát teszik ki, Csokonai magyar és latin nyelvű zsengéinek vizsgálatával kezdődik. A *Zöld kódex* rejtélyeit felderítő írás jellegéből adódóan taxatív, kronológiát kereső és beállító, a sorrend és a költői szándékosság kérdéseit reflektorozza. A latin nyelvű zsengéket osztályozó cikk Varga László, Tóth Béla és főként Gaál László segítségét is igénybe véve hiátus, metrum és olvasási hibák szerint igyekszik e korai művek csoportosítására és besorolására. A Csokonai zsengekben fellelhető magyar ritmusrendszereket és ritmikai versmértékformákat kutató tanulmány egy-egy versforma vagy hatás apropójára kötetlenebbül fejt ki amit odaillőnek gondol 28 választott verséről, és ezzel mintegy előtanulmányát képezi a kötet vége felé található szintetikusabb *Csokonai verselése* című munkának. Néhány kisebb terjedelmű cikk után, mint a *Tógátus becsvágygal*, *Csokonai diákkori versei*, *Csokonai ismeretlen jördítései*, *Az első magyar münépdal* egy terjedelmében hasonló ám, mint azt jeleztük, a koncepció szempontjából központi jelentőségű darab következik, amely a „Forradalmi káté” névvel aposztrofált *A Szamár és a Szarvas* című dialógussal foglalkozik. E tanulmány kulcszerepére felhívja a figyelmünket az is, hogy a Csokonai radikalizmusa mellett felsorakoztatott érvlánc legfontosabb bizonyítékait (az 1973-ban Kazinczynak küldött Gorani-levelet, a kettejük levelezésében beálló szünetet stb.) a tanulmánykötet számtalan lapján olvashatjuk még. A

Csokonai tizenkét radikális verse 1794-ből című dolgozatot – amely megint erősen a költő forradalmiságát van hivatva kidomborítani – a könyv leghosszabb és az egyik legnagyobb újságot tartogató írása a *Csokonai Rozáliája* követi, melynek felfedezés-számba menő hipotézise mellett nem szabad érzéketlenül elmennünk, még akkor sem, ha a bizonyító érvek mellé a közelmúlt kutatásai könnyen aligha elutasítható cáfoló ellenérveket is sorakoztattak. A továbbiakból még három tanulmányt emelünk ki. Az *Árpádiás*ról szólót, a költő helyesírását taglalót (bár ez utóbbi önmagában értelemszerűen nem, sokkal inkább mint az időrend megállapítását elősegítő, kiegészítő módszer válik fontossá.), végezetül pedig a *Talányos Csokonait*, mint az irodalomtörténeti kézikönyv Csokonai fejezetére adott választ, reflexiót.

Kezdő irodalomtörténész, aki még csak csekély mértékben támaszkodhat saját eredményeire, úgy érezzük, nem ítélné illetékesen egy ilyen közel életművet kitöltő elmélyült kutatásról, részletező bírálata helyett ezért inkább a cikkgyűjtemény két exponáltabb gondolatát konfrontáljuk más kutatók véleményével, szükségszerűen kiegészítve a szerző gondolatait a halála után napvilágot látott eredményekkel is.

Első sorban Csokonai „végletes” radikalizmusáról: Juhász Géza a felvilágosodást és a forradalmat megbonthatatlan egységben látja, a társadalmi és a költői fejlődés között már-már azonosító, szoros párhuzamot von. Csokonai pályája így töretlen, az elképzelés elsimítja a költői út egyenetlenségeit. Ez a „fő vonal”-at kijelölő beállítás kiválóan érdekes; a Csokonai értőknek jól eshet tapasztalniuk, hogy merész érveinek többnyire „masszív logikai alapja van”. A jól átgondolt koncepciót azonban nyilván nem a kérdéskört lezáró végeredményként kell felfognunk, sőt ellenkezőleg: más, esetleg homlokegyenest eltérő koncepciók és hipotézisek csokrába kell helyeznünk. Példának felhozzuk Julow Viktor 1975-ös *Csokonaijának* ilyen és ehhez hasonló megállapításait: „Csokonai nem a magyar felvilágosodás legnagyobb költője, több és kevesebb is annál a magyar felvilágosodás *korának* költője.” S miközben a szerző gondolatainak a súlyát mérlegre vetjük egy a költő tehetségéhez méltó módon tarka és árnyalt portré kialakítása érdekében, tudnunk kell, hogy a magyar felvilágosodás poétáinak fejlődésében egyáltalában nem végfázis a forradalom. Hogy felvilágosodás és forradalom mennyire nem megbonthatatlanul egy, azt éppen a korszak másik nagy teremtő géniuszának, Berzsenyinek a pályája mutatja. Juhász Géza fejtegetéseit követve azonban, melyekben a társadalmi jelenségeknek a költőre vonatkoztatása a ma olvasója számára túl direkt, nem szabad elfelejtenünk, hogy írójuknak már nem volt módjában csiszolni régebbi írásainak némely nyersen maradt részletét.

Ugyanezt kell meggondolnunk, ha a *Csokonai Rozáliája* című tanul-

mányt idézzük fel, melynek már jeleztük komoly becsét. Ebben a munkában a szerző meggyőző logikával fejti ki: Rozália nem lehetett más, mint Földi felesége, Weszprémi Juliska. A cikk értékeitől azonban tanácsos elválasztanunk *A polgári irodalomtörténettrés Rozáliája* fejezetnek azt a feltevést, melyszerint Csokonai szerelmeivel kapcsolatban azért „tartózkodtak a kutatók, hogy felderítsék az igazságot”, mert így elhihetők: „radikális verseit sem kell hát komolyan venni”, azok „pusztán csak visszhangozzák” a francia felvilágosodás nézeteit. Különösen érdemes ezt az elhatárolást megtennünk, ha szembe nézünk az azóta eltelt idők kutatásaival is. Vargha Balázs például 1974-es *Csokonaijában Az éjnek istenihez, A bátortalan szerelmes, Az utolsó szerencsétlenség* című versek ihletőjeként Ilosvay Krisztinát jelöli ki. Nagy Sándor pedig az Alföld 1973/11-es számában a Weszprémi Juliskát egészen új színben feltüntető cikkében alapvetően cáfolja Juhász Géza nézetét.

Nem célunk egy kötetől azt számonkérni amiről nem szól, habár a kijelölés kétségtelenül kizárás is, hiszen egy könyv végülis sokkal kevesebb dolgot tartalmaz, mint amiről lemond. Úgy érezzük azonban, hogy a stílus problémájáról aránytalanul kevés szó esik, a szerző mintha be nem vallottan különbséget tenne haladó és kevésbé haladó stílusok között. A népiség, a Csokonainál meglehetősen tisztázatlan realizmus, a felvilágosodás aufklárista stílusa (ha ugyan ilyen egyáltalában létezik) jobb besorolást kap nála, mint a szentimentalizmus, a barokk, vagy pláne a rokokó. Szuromi Lajos utószavában igen helyesen Szauder József átfogó klasszicizmus elméletére figyelmeztet és „álproblémának” minősíti a stílusok hierarchizálását. A stíluszintézis, az egyenrangú stílusirányzatok keveredésének és egymásrahatásának gondolatáról azért talán mégsem kell lemondanunk, még akkor sem, ha a klasszicizmust tekintjük a stílus főágának, amelyről a többi irányzat mintegy leágazik. A barokk, sőt a sokáig mereven elutasított rokokó jogosultságáról éppen a legújabb kutatások győzhetnek meg bennünket. Julow Viktor az ItK 1973-as évfordulós számában a barokkot nyomozza Csokonai stíluszintézisében és egy építészeti műszóval élve: „klasszicizáló barokk”-ról beszél; Gyenis Vilmos ugyanott néhány késő-barokk és rokokó elemet kísér végig; és Szauder József megkezdett, töredékben maradt rokokó kutatásai is új fényt vethettek volna a „rokokó költőre”, a Juhász Géza által rokokó elemei miatt vitatott Horváth János Csokonai portréra, amely pedig igen tág határok között „lelki hajlam”-nak értelmezi e stíluskötöttséget. Julow Viktor *Csokonaijában* ezt az „álproblémát” is érinti, mikor a tárgyalt szerzők álláspontjainak közös elemeire mutat rá: „Waldapfel József és Juhász Géza múlhatatlan érdeme, hogy a korábbi, többé-kevésbé torzított Csokonai-elképzeléseket tagadva, s Horváth János felfogását továbbfejlesztve azt emelte ki különös hangsúllyal,

ami a költőben valóban a leglényegesebb és leginkább előremutató: felvilágosodott világnézetét és népiességét.”

Juhász Géza *Csokonai-tanulmányok* könyvéről összegezőképpen elmondhatjuk, hogy alapvető, fontos munka. Az összegyűjtött cikkek, írások méltón képviselik alkotójukat. A szerző kiterjedt, mégis egységes elképzelés által rendezett kutatásainak, főképpen a versek kronológiája és a korai művek feltárása terén, sokat köszönhet a Csokonai irodalom.

KROÓ ANDRÁS

Széles Klára: REVICZKY GYULA POÉTIKÁJA ÉS AZ ÚJ MAGYAR LÍRA

A századfordulón előadóművészek, írók és érzelmes olvasók lelkesedtek Reviczky Gyula lírájáért. „Népszerűsége a szomorúság varázsának győzelme volt” – jegyzi meg egy helyütt találóan Komlós Aladár. Mostanra elapadt, jóformán semmivé foszlott ez az elragadtatás, hogy az irodalomtörténeti érdeklődés lépjen a helyébe. Csak a legutóbbi évtizedben is két terjedelmes monográfia vállalkozott a költői életmű átvilágítására (nem is említve a korábbi – s mindmáig mellőzhetetlenül fontos – elemzéseket). Mezei József könyve folyamatában mutatja be a Reviczky-lírának a „szimbolizmussal való élmény-azonosság”-át, Széles Klára pedig az oeuvre kristályosodási pontjait, a versek poétikai hierarchiáját kívánja kitapintani vizsgálódásaiban. Aligha tévedünk, ha megkockáztatjuk: ezt a megélt kutatói érdeklődést, a – Reviczky jelentőségéhez képest – feltűnő és kitüntető figyelmet bizonyonnyal a költő sajátos határhelyzete, átmenetisége indukálja. Reviczky bánatosan lebegő lírájában in statu nascendi szemlélhetők azok a jellegzetességek, félénk újdonságok, amelyek egy fokozatosan avuló, kiüresedő költői modor és gyakorlat meghaladásának vágyáról tanúskodnak, s némiképp már a századelő poétai forradalmát involválják. Nem csupán a *Tűnő ifjúság*, az *Altató* szerzőjével ismerkedik, ki ebben az életműben elmélyül; érzékelnie kell a népnemzeti iskola eszményeinek válságát és deformálódását is csakúgy, mint egy sejtelemszerű előleget Ady és a nyugatosok hangvételéből, markánsan új versépítő gyakorlatából.

Széles Klára is ebben a különös kettősségben, átmenetiségben ragadja meg Reviczky költői karakterének, lírai életművének és legkiválóbb – általa „remek”-nek nevezett – verseinek a szubsztanciáját. Nincs kétség: a lényeg tapintja ki, s a helyes fölismerésből táplálkozik könyvének